

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО МОВИ ТВОРІВ ЄВГЕНІЇ ЯРОШИНСЬКОЇ

У статті виявлено особливості використання фразеологічних зворотів у мові творів буковинської письменниці Євгенії Ярошинської. Виокремлено тематичні групи фразеологізмів, вказано на особливості їх функціонування при змалюванні персонажів та описі подій художнього твору. В окрему групу віділено прислів'я як різновид фразеологізмів.

Ключові слова: ідіостиль, мовний світ письменника, фразеологізми, фраземний склад мови.

Індивідуально-художній стиль письменника становить систему мовних засобів, яка постає в результаті відбору і творчого використання насамперед лексичних реалій національної мови не тільки для вираження певного змісту, але й для естетичного впливу на читача. Категорія індивідуального формується сукупністю мовних одиниць, які мають значне смислове навантаження (культурологічне, історіософське, філософське тощо), зумовлене контекстним оточенням, сюжетними лініями, емоційно-експресивним наповненням. До таких одиниць належать фразеологізми.

Фразеологізми здавна вважаються одним із найяскравіших та найвиразніших знаків мови. Містячи в собі значну кількість експресії та емоційної наснаги, вони є потужним засобом підсилення зображуваного у певному тексті. У мовленні фразеологізми виконують функцію образної характеристики конкретного об'єкта, суб'єкта, дії, ситуації. Саме тому, мабуть, останнім часом лінгвісти дедалі більше уваги приділяють функціональному аспекту фразеологічних одиниць, тобто вживанню їх у різних ситуаціях спілкування з різними комунікативно-прагматичними цілями, а також у мові творів письменника.

Метою нашого дослідження є виявити особливості використання фразеологічних одиниць в індивідуальному стилі буковинської письменниці Євгенії Ярошинської, здібного прозаїка, невтомного збирача та популяризатора народної творчості. Євгенія Ярошинська належить до письменників, що відіграли помітну роль у розвитку прогресивної української культури на Буковині кінця XIX – початку XX ст., яка своєю творчістю виводив українську літературу на світовий рівень.

У мові творів Є. Ярошинської спостерігаємо широке функціонування фразеологізмів, одним із домінуючих чинників у формуванні семантичної цілісності яких є експресивне, емоційно-оцінне значення. Тому вживання їх у художньому тексті є дуже важливим стилістичним засобом: вони надають мовленню виразності, роблять його яскравим, емоційним, колоритним. Будучи продуктом мовотворчості народу, фразеологічні одиниці в переважній більшості своїй мають сталі значення, чітко окреслене, емоційно забарвлене і художньо оформлене значення і з дивною влучністю виражають суть досить складних явищ.

Згідно з класифікацією М.Т. Демського [1, 177], фразеологічні одиниці, зафіксовані у досліджуваному матеріалі, можна поділити на дві групи: 1) фразеологічні одиниці, що функціонують лише в межах ареалу і не мають жодних зв'язків з фразеологією інших говорів та сучасної української літературної мови; 2) фразеологічні одиниці, в яких такі зв'язки наявні.

Фразеологічні одиниці, що функціонували й функціонують лише на Буковині і не зафіксовані фразеологічним словником української літературної мови, – це фразеологізми типу **пустити на перевірку, не входити в рахубу**: – *Я то знав, – сказав він (Стефан), пригортаючи мене до себе, – я то знав, що моя Єлена мене на перевірку межі чужі люди не пустить* [6, 44]; *Що мельник був старий, сивий, то не входило в рахубу, бо чи то одна молода дівчина йде за старого, та ліпше з ним жиє, як з яким молодим* [6, 45]. Їх небагато. Значно частіше у прозі Є. Ярошинської функціонують фразеологічні одиниці, які наявні в сучасній українській літературній мові і зафіксовані у фразеологічному словнику. Їх можна поділити на окремі тематичні групи:

1. На позначення розумової діяльності: **до голови не приходило; збили з толку**: *Орест все чекав, чи не скаже хто що про марію, але якось нікому се до голови не приходило* [6, 165] (*Гі в голову (в думку) не приходить / не прийшло* – не думалося, не гадалося (про щось неймовірне) [5, с. 701]); *На Петра не мав ніхто підозріння, а хоть один молодий панок і бурмотав щось під носом о заздрості і других таких річах, то старші збили єго з толку, кажучи, що “межи простим людом нема заздрості, бо він о любові нічого не знає”* [6, с. 57] (*збити з пантелику* – заплутати [5, 324]).

2. На позначення негативних емоцій, негативної реакції персонажа твору на те, що відбувається: **обвівала студінь; гейби закаменів; чорт несе; кров ударила до голови**: *Єго (Івана) тягло тепер до молодості, до краси, а тут обвівала єго студінь починаючої старості* [6, 63] (**холод пробирає (проймає) / пробрав (проняв)** – кому-небудь дуже холодно або когось охоплює

сильний озноб від переляку, несподіванки і т.ін. [5, с. 933]); *Жінка до нього (Івана) примилювалась, щебетала, а він сидів тихо, гейби закаменів* [6, 61] (*як (мов, ніби і т.ін.) закам'яніти* – стати нерухомим, зацепеніти [5, 307]); “*От і чорт бабу несе, – сказав Петро сердито, – не буду я вже добре гостити*” [6, 53] (*чорт несе / приніс* – уживається для вираження незадоволення з приводу прибуття когось небажаного куди-небудь або чийого-небудь небажаного відправлення кудись [5, 953]); *Ой, розступись, земле, бо мені сего не пережити!* [6, 56] (*земля западається / земля запалася* – чие-небудь становище стає безнадійним, безвихідним [5, 332]); *Петрові вся кров ударила до голови, і він не видів, що перед ним дієсь* [6, 55]; (*кров ударяє (бухає, кидається і т.ін.) / ударила (забухала, кинулася і т.ін.) в голову (до голови і т.ін.) кому і без додатка* – хто-небудь перебуває в стані сильного хвилювання, збудження і т.ін. [5, 399]).

Фіксуємо і фразеологізм на позначення байдужості, нецікавості до того, що відбувається, – *про мене: – Про мене...я вже однаково до нічо не загляну, – сказав Петро, повалившись на лавку* [6, 58] (*про мене* – байдуже тому, хто говорить [5, 482]).

Трапляються випадки, коли в одному реченні описуються різнополюсні почуття – і радості, і гніву водночас, – які передаються засобами фразеології: *Полянський розщепив собі Ковнір від сорочки, утіха і щастє запирали єму дух, не давали єму дихати; одно лиш колотило єго радість, а то упертість Івана, що на жоден спосіб не хотів по-польськи бесідувати* [6, 61] (*забивати (захоплювати) / забити (захопити) дух (дихання, подих, віддих)* – перехоплювати дихання (від різкого подразнення органів чуття, фізичного перенапруження, хвилювання і т.ін.) [5, 298]; *дихати (жити, життя) не давати* – неволити, гнітити [5, 215])

3. Фразеологізми, що пов'язані з родинними поняттями (сім'я, сімейний побут, родинна обрядовість): *зв'язане життя; вести до вітаря: Бути ціле житє зв'язаним з сею жінкою, котру він ні любив, ні поважав, здавалось єму чимось страшним* [6, 63] (*зв'язувати / зв'язати своє життя (себе, свою долю)* – вступати в близькі стосунки, одружуватися з ким-небудь [5, с. 329]); *Були багато таких, що не дивлячись на старкувату панну, бу ли би єї радо вели до вітаря, але встид і поговорка людська не давали їм якомсь до діла приступити* [6, 60] (*вести до вінця* – одружуватися з ким-небудь [5, 75]).

4. На позначення міри вияву ознаки: *як в пропасниці; не своїми голосами: Як (Іван) ступав до вітаря, то був блідий мов стіна і трясся, як в пропасниці; здавалось, що туй-туй вернеся від шлюбу* [6, 62] (*як (мов, ніби і т.ін.) у пропасниці з сл. тряситься, труситися, тремтіти і т.ін.* – дуже сильно [5, с. 710]); *Вона (Марця) знов кричала не своїми голосами, а переходячі вночі люди чули не раз єї крик та й придумали, що то, мовляв, Маланина душа блукаєсь та так кричить, бо не має на тім світі спокою* [6, 58] (*не своїм (нелюдським, несамовитим і т.ін.) голосом з сл. кричати, верещати* – дуже голосно, надривно [5, 188]) У цьому ж реченні фіксуємо фразеологізм *той світ* – потойбічне, загробне життя як протиставлення земному [5, 785].

5. Фразеологізми на позначення кваліфікаційних ознак описуваної ситуації чи персонажа: *ні се ні то; не такого роду; нічого собі: Ех, не плетить ні се ні то, моя жінка не такого роду* [6, 54] (*ні се ні те* – що-небудь непевне, невиразне, непримітне [5, 790]; *іншого роду* – не схожий на кого-небудь, інший, не такий, як хтось [5, 742]); *Нічого собі хлопець* [6, 54] (*нічого собі* – 2. Непоганий, пристойний, досить добрий, такий, як треба [5, 553]).

6. Фразеологізми на позначення вияву реакції на описувану подію засобами жестикуляції: *заламавши руки: Петро став над нею (Маланкою), заламавши руки* [6, с. 56] (*ламати (ломити, заламувати) / заламати (заломити) руки* – певними жестами виражати переживання, страждання, хвилювання і т.ін. [5, 413]).

7. Фразеологізми із значенням самохарактеристики персонажа чи його дій: *не в тім'я бита: “Ти ще передо мною криєшся, – подумала стара Марця, – не бійся я не в тім'я бита, знаю, чим тут пахне”* [6, 53] (*не в тім'я бита* – розумна, тямуща, кмітлива [5, 26]; *чим тут пахне* – яка ситуація, що передбачається, загрожує, наступає [5, 610]); *Ей, боже, Коби мені лиш за се гріха не було, я так боюсь, що бог мене покарає!* [6, с. 55]; (*гріха нема* – нема підстав, не варто марно нарікати на щось, бути незадоволеним чимось [5, 198]).

8. Фразеологізми – етикетні формули: *бувайте здорові: – Жартуйте собі, та бувайте здорові, – сказала Маланка, виходячи з млина* [6, 53]; (*бувайте здорові* – 1. Уживається як усталена форма прощання [5, 61]); *Дай тобі боже здоров'ячко, синку, я вже з півроку і порційки в губах не мала* [6, 50].

Фразеологічні сполучення гармонійно вписуються в канву художніх текстів письменниці. Мова персонажів творів пересипана соковитими фразеологізмами, як-от: – *Добрий день вам, – почала Марця, – наймит і газдиня все вкупці та вкупці, от таки одно против другого вдалось* [6, 53]. Колоритними є примовки розмовного характеру: *Бігме, що правда, аби-м так царство небесне увиділа!* [6, 54].

Проте не лише мова персонажів рясніє фразеологічними зворотами, письменниця майстерно використовує ці сполуки при описі найрізноманітніших почуттів (радості, закоханості, сорому,

жалю, розпачу), наприклад: *Василиха аж нестямила з великої втіхи* [6, 45]; *Стара Василиха, дивлячись на так гарно причепурену дочку, не чула землі під собою, а як ще роздивилася по подвір'ю та обійстю, – бо весіль справляли разом у молодого, – та уздріла коні, корови, воли, словом, все добро, то мало не розтопилася з великого щастя, та все доливала порції, припрошуючи кумок зволяти...* [6, 47]; *При вечері Маланка мало що їла, руки у неї тряслись, черце чогось билось, лице вогнем палало, вона не знала, що з нею дієсь, та мало голосно не розплакалась, сидячи біля Петра* [6, 48]; *А коли й піднесла очі та увиділа, що наймит на неї дивиться, то незчулась від сорому* [6, 48]; *Васли говорив так щиро та жалісно, що Маланці аж сльози в очах стали* [6, 49]; *Маланки взялася досада; вона виділа по старій пльоткарці, що та вже щось рознесе селом* [6, 50]; *Та й наймитові вбилась молода газдиня дуже в голову* [6, 51].

Нерідко засобами фразеології письменниця висміює хиби та вади характеру персонажів. Так, описуючи образ Марці – винуватиці трагедії (смерті двох закоханих молодих людей), описаної в оповіданні “Проклятий млин”, – авторка вдається до такого засобу: *Була то сільська пльоткарка, що на нікому доброї ниточки не лишила, а кожного мусила обговорити* [6, 50].

Змальовуючи душевний неспокій закоханого в свою господиню молодого наймита, Є.Ярошинська щедро пересипає опис внутрішнього стану парубка фразеологічними зворотами: *Замість відповіді почала Маланка гірко плакати. Василь стояв коло неї, мов на шпильках. Єї плач ловив его за серце, він рад був єї потішити, але не знав, яких слів добрати* [6, 52].

Чисельною у мовостилі Є.Ярошинської є група фразеологізмів з опорним компонентом – лексемою **Бог Бог зіслав; Бог наслав; Бог призоветь; як у Бога за дверима: І не згадаєш, Бог зіслав на нас велику ласку: от Петро Тереш хоче тебе взяти** [6, 46] (пощастило); – *Люблю, люблю, – крикнула Маланка, – та тому я нещаслива, тому я не можу людям в очі подивитись... Нащо се Бог на мене наслав? – І знов залилась сльозами* [6, 52]; *Казала, що як Бог призоветь, то за чотири неділі зробим весіле* [6, 46] (мабуть, фразеологізм **як Бог призоветь** є синонімом до **як Бог дасть** – уживається для вираження сподівання, надії на щось [5, 42]); *“Жию собі, як у Бога за дверима, – казала вона (Маланка) не раз до свої мами, – на ніч мені не збуває, нічим не журюсь, лиш хіба у Бога здоровля прошу”* [6, 47]; *(як (мов, ніби і т. ін.) у Бога з дверима (дверми) – безтурботно, дуже добре, привільно, в найкращих умовах* [5, 42]). У виносках до цього речення письменниця подає тлумачення фразеологізму, не зафіксованого сучасними фразеологічними словниками *на ніч мені не збуває* – всього у мене вдоволь; – *Най тв бог піб'є за се, що-сь ти мені сказала, проклята бабо, – сказав Петро, опускаючи руки* [6, 54] (*хай (нехай) Бог (Господь) поб'є (покарає)* – уживається для вираження запевнення, присягання у правдивості висловленого [5, 40]).

Не менш чисельною є група фразеологізмів з опорним компонентом *серце*. Ці фразеологізми здебільшого виражають почуття, відчуття, внутрішній стан персонажів (переживання, кохання, стурбованість, жаль тощо), наприклад: *Петро стояв не рухаючись, очі у него блищали, мов у kota, руки тряслись, а серце мало не пукло, видячи, як Маланка сіла коло наймита* [6, 55] (зафіксований фразеологізм є синонімічним до звороту *серце розривається (надривається)* – хто-небудь переймається якимось почуттям (кохання, жалю, одчаю і т.ін.) [5, 797]); *З тяжким серцем попрощав Іван Відень і помчав у Галичину* [6, 61] (*з важким (нелегким) серцем* – у гнітючому стані, в тривозі, у передчутті чогось неприємного [5, 798]); *Якби ти знала, сестричко, що значить, як серце мліє, то не казала би нічого, знаючи наперед, що всі слова в такому разі злишні* [6, 164] (*серце (душа) ниє (мліє, омліває, стискається, німіє) / серце занило (омліло, обімліло, стиснулося, заніміло); душа занила (обімліла, заніміла)* – хто-небудь дуже переживає, страждає [5, 794]); *“Які ж у него чорні брови та карі очі, такі, що аж за серце ловлять!” подумала Маланка, наливаючи дрозжачими руками борщу на миски, але не сміла більше підвести очей до хорошого наймита* [6, 48] (*брати (хапати, хватати) / взяти за серце (за душу)* – 1. Надзвичайно зворушувати, розчулювати, хвилювати кого-небудь. 2. Дуже впливати, діяти на кого-небудь; дурманити, п'янити [5, 57]); *Скажіть мені, газдине, чого ви на мене ніколи й не поглянете, відай ви мене так дуже ненавидите, а я вас, бігме, так дуже жалую; коли не погляну, то подумаю, що ви такі красні, як ягідка, та пішли за старого, аж серце в'яне* [6, 49] (*серце в'яне* – кого-небудь охоплює якесь почуття, хтось захоплюється кимось, відчуває потяг до кого-небудь [5, 794]).

Фразеологічні звороти, що їх використовує Є.Ярошинська, є колоритним відтворенням ментальності народу, мають у своєму семантичному складі етнокультурний компонент. Як зазначає В.Кононенко, “виразне етнокультурне наповнення багатьох фразеологізмів не переводить їх, однак, у розряд екзотизмів, оскільки їх загальнонародна основа не передбачає їх виключності в системі образно-метафоричних перевтілень. У тих випадках, де етнокультурний компонент звороту втрачається, губиться внаслідок семантичних трансформацій, в народній пам'яті залишається непорушеною його традиційна українськість” [3, 23].

Як відомо, до фразеологізмів за ознакою відтворюваності у мовленні та усталеності компонентного складу традиційно зараховують і прислів'я – самостійні судження, інтонаційно

й граматично оформлені як прості або складні речення [4, 530], стійкі вислови переважно фольклорного походження, в яких зафіксований практичний досвід народу та його оцінка різних реалій людського буття. У таких сполуках зазвичай образно розкривається певне явище насамперед з погляду його емоційно-експресивної оцінки. Саме ці характерні особливості прислів'їв дають їм змогу гармонійно вкраплюватись у канву художнього твору, підсилюючи намір письменника зобразити певні образи, описати конкретні події тощо. Так, твори Є. Ярошинської густо пересипані висловами, що формулюють певну життєву закономірність, є широкими узагальненнями багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду. Адже прислів'я найчастіше виникають унаслідок аналізу певних часто повторюваних подій та явищ і виділення в них характерного й особливого.

Вдаючись до цих насичених образністю, влучністю, емоційністю виразів, письменниця мала на меті якнайкраще донести до читача свій задум, ідею твору, як-от: – *Новий віник усе добре замітає, – відповів Петро, зівавчи* [6, 48]; *Видиш, як то добре кажуть, що лежа лежить, а єму бог долю держить, таке й твоє* [6, с. 46]; *“Най люди попам’ятають, коли Петро Тереш женився, – думав собі мельник, сидючи за столом біля свої молоді, – то не все в середу Петра, лиш раз їм дурничка трафила, най же п’ють”* [6, 47].

Євгенія Ярошинська використовувала фразеологізми, в основному, в такому вигляді, який вони мали в усній народній мові. Але нерідко письменниця перебудовувала їх. Це пояснюється тим, що вона намагалася зберегти всю силу, гостроту, влучність народних виразів, а заодно, рельєфно, пластично і чітко змалювати персонажів, риси їхнього життя.

Як бачимо, експресивна сила таких виразів передається через посилення змісту вислову, чіткості його за допомогою прислів'їв та через зіставлення зображуваного з тим конкретним образом і узагальнюючим глибоким змістом, яким володіє більшість прислів'їв. У вираженні змісту фраземи-прислів'я бере участь і конкретне значення слів, що входять до його складу, і те узагальнююче значення – підтекст, якого набув даний вираз в процесі багатовікового досвіду мовців – у процесі перетворення звичайного виразу в прислів'я. Поєднання цих двох значень – конкретного і узагальнювального (підтексту) – роблять прислів'я надзвичайно виразним і глибоким, досить влучним.

Отже, як показують спостереження, фразеологізми у мові творів Євгенії Ярошинської є важливим матеріалом для створення образних засобів із заданим стилістичним ефектом. Це здебільшого усно-розмовні фразеологізми, які формують колорит простоти, фамільярності, передають дух народної мови. Вони є невичерпним животворним виразником неповторного індивідуального стилю письменниці. Більша частина фразеологізмів, що їх ми спостерігаємо у творах Є. Ярошинської, зосереджена в мові персонажів. Письменниця індивідуалізує своїх героїв, розкриває їхні характери через мову, і чим влучніший, чіткіший фразеологізм, тим влучнішою виходить характеристика персонажа, який користується ним.

Список використаних джерел

1. Демський М. Т. Из скарбів фразеології / М. Т. Демський // Українська мова та література в школі. – 1983. – № 12. – С. 68–71.
2. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.
3. Кононенко В. І. Українська народна фраземіка : трансформації образу / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 1993. – № 5. – С. 26–29.
4. Українська мова: Енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
5. Фразеологічний словник української мови / [Уклад. : В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1999. – 984 с.
6. Ярошинська Є. Вибрані твори / Є. Ярошинська. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1958. – 426 с.

Summary. In the article found out the features of the use of phraseology turns in the language of works of the Bukovyna authoress Yevheniya Yaroshynska. The thematic groups of phraseological units are distinguished, it is indicated on the feature of their functioning at the image of personages and description of events of artistic work. A proverb as variety of phraseological units in a separate group.

Keywords: *idiostil', linguistic world of writer, phraseological units, frazemniy composition of language.*